

Реферат на тему: "Я вибрала Долю собі сама: життєвий і творчий шлях Ліни Василівни Костенко (курсова робота)"

Ліна Костенко

Реферат з української літератури

Тема: "Я вибрала Долю собі сама": життєвий і творчий шлях Ліни Василівни Костенко.

Ліна Василівна Костенко народилася 19 березня 1930 року в місті Ржищеві на Київщині. Батьки майбутньої поетеси вчителювали й з ранніх літ прищеплювали дитині високі моральні, етичні та естетичні смаки, подавали літературні, фольклорні та історичні взірці для наслідування. На все життя Ліна перед собою мала приклад батька — Василя Костенка, поліглота-самородка, педагога від Бога, який при потребі міг на найвищому рівні викладати всі предмети у школі. І.Бокий підкреслює: "Родинне виховання — воно було звичайним за житейськими мірками, але "на рівні вічних партитур": як-не-як, батько знав 12 мов, вільно почувався в усіх науках, тому чи не всі їх у школі викладав, і духовний досвід його та матері, їх стоїцизм, загартований в пеклі випробувань, донька засвоювала, переплавляла в собі змалку". На формування характеру й світогляду мали великий вплив і родинні легенди. Оскільки Ліна Костенко пізніше скаже, що її життя — у її віршах, то деякі поезії проливають світло й на все генеалогічне дерево, яке не могло дати бутафорських плодів, якщо яскравими особистостями були цілі покоління предків. Добре, якщо заздалегідь учитель запропонує окремим учням вивчити напам'ять і продекламувати поезії "Веселий привид прабаби", "Люблю легенди нашої родини", "Храми", "Мати" (не всі, тільки одну-дві — на вибір учителя). Прослуховування цих творів скрасить біографію, а живі, колоритні персонажі запам'ятаються старшокласникам на усе життя. Подаємо художні тексти.

Веселий привид прабаби

Рідна моя прабабо, а я ж не знаю, де Ваша й могила.

Хрести порубали на дрова, не гнівайтесь на людей, — війна.

А було ж, на проводи як обвішають той хрест рушниками,
то він лопотить на вітрі, біліє вночі, як мана.

Отож хрести позникали. А цвинтар заріс лободою.

Ви, кажуть, були з благородних, пудрували своє лице.

Було Вам 110 років, а Ви були молодою.

Така вже Ваша порода, та, власне, я не про це.

Коли Ви навіть осліпли, то Ви не те, щоб осліпли,

а так, — Ви просто не бачили деяких прикрих речей.

І коли Ви косу чесати сідали собі на ослінчик,
стояла на півобличчя темна вода очей.
Коси було дуже багато. Ви грали на ній, як на арфі.
Усі золоті волосинки дзвеніли у Вашій тьмі.
І Ви казали до діда — а дід човгикав по хаті —
а що ви йому казали, то Ви не чули й самі.
Той дід був простого роду. Він був мужицького роду.
Йому рушники вишивали дві Ганьки і п'ять Варвар.
Той дід був поїхав до міста — продавати городину.
Той дід був як Вас побачив, той дід був пропив товар!
Хоч він був чесного роду, таж Вас йому не давали.
То що ж йому залишалось, то він Вас узяв та й вкрав.
Та так Вас привіз до батька та й каже: "Ось моя виручка".
А батько його гарапником та й у солдати віддав.
Та так ото 25 років Ви їздили за солдатом.
Знайшлася у Вас Марієчка, морочливий індивід.
Вдягав мундир миколаївський — парубком був чубатим.
Знімав мундир миколаївський — оце тобі маєш, дід!
То ви перегодом осліпли. І лихо Вас не укоськало.
Вам був уже рік сто перший, чи Ви й не знали, котрий,
як Вас покусали собаки полковника Мацаковського.
Якби не оті собаки, то Ви б танцювали кадриль.
Як вже ж вони покусали, то Ви упали у лежу.
От тільки й добра: на лежанці не хапав за литки город.
Ви уже тільки навпомацки розрізняли Вашу одержу.
Розпалося Ваше дзеркало, і шашіль з'їла комод.
Але ви таки вставляли, хоч як було через силу,
Сідали косу чесати, немов ішли до вінця.
Кивали пальцем онуці і тихо її просили:
— Подивися на мене у дзеркало. Цей гребінь мені до лица?
Люблю легенди нашої родини,
писати можна тисячу поем.
Коли були ще баба молодими,
вони були веселі, як Хуррем.
Вони в житті не сердилися й разу.
І діти гарні, й любий чоловік.
Але як що вважали за образу, —
Тоді мовчали страшно і навік.
Що б не було там, будень чи неділя,
не вдаючись ні в який монолог,
вони ішли в мовчання, як в підпілля,

вони буквально замикались в льох.
Вони не те, щоб просто так мовчали, —
вони себе з живущих виключали,
вони робились білі, як стіна.
Вони все розуміли, вибачали,
але мовчали, тяжко так мовчали,
неначе в них вселився сатана.
Усіх трясло з того переполоху,
щезали всі, хто вельми їм допік.
Та мамочко, та вийдіть з льоху! —
В душник благали діти й чоловік.
Вони мовчали, як у бастіоні.
Вони блань не мали на меті,
непереможно безборонні
в своїй великій німоті.
Коли ж вони відходили потроху
і вже од серця зовсім одлягло,
вони капусту вносили із льоху,
і більш про це вже мови не було.
Храми
Мій дід Михайло був храмоустроїтель.
Возводив храми себто цілий вік.
Він був чернець, з дияволом воїтель,
печерник, Боговгодний чоловік.
Він був самітник. Дуже був суворий.
Між Богом-чортом душу не двоїв.
І досі поминають у соборах:
храмоустроїтель Михаїл.
Жив у землі, мовчущий не во злобі.
Труждався сам, нікого не наймав.
Він працював до поту на возлюб'ї
і грошей зроду шеляга не мав.
Ті тридцять срібних теж були грошима.
Це гріх. Це слъози діви Міріам.
Він був святий. Він жив непогрішимо,
і не за гроші будував свій храм.
Різьбив вітвар, збивав тесові паперті,
клав палець свічки тиші на уста,
де з малювань, тонких, як листя папороті,
світвся лик розп'ятого Христа.
Він ставляв хори, амфори й амвони.

В епархію по ладан дибуляв.
А щоб кращіше бамбиляли дзвони,
шпіальтеру до міді добавляв.
Він баню зводив, не зійшовши з місця.
Він бляху в ромби краяв, мов сатин,
Коли стояв над келією місяць,
Блідий, як німб, загублений святим.
Тягав каміння — мурувати брами.
Стругав божник,.. За північ не куняв..
І так, у мислях збудувавши храми,
торгующих із храму виганяв.

Мати

Вона була красуня з Катеринівки.
Було у неї п'ятеро вже нас.
Купляла нам гостинчика за гривеник,
Топила піч і поралась гаразд.
Ходила в церкву, звісно, як годиться.
Гладушки сушила на тину.
Така була хороша молодиця
і мала мрію гарну і чудну.
У ті часи, страшні, аж волохаті,
коли в степах там хто не воював, —
от їй хотілось, щоб у неї в хаті
на стелі небо хтось намалював.
Вона не чула зроду про Растреллі,
Вона ходила в степ на буряки.
А от якби не сволок, а на стелі —
Щоб тільки небо, небо і зірки.
Уранці глянеш — хочеться літати.
Вночі заснеш у мужа на плечі.
Де б маляра такого нажити?
Навколо ж орачі та сіячі.
Уваживши ту мрію дивовижну,
приходив небо малювать шуряк.
Вона сказала: — Перестань, бо вижену.
У тебе, — каже, — небо, як сіряк.
Якийсь художник у роки голодні
зробити небо взявся за харчі.
Були у нього пензлі Боговгодні,
став на ослін, одсунув рогаці.
У нього й хмари вигинались зміями,

уже почав і сонце шюмінке.

Вона сказала: — ні, ви не зумієте.

Злізайте, — каже. — Небо не таке.

Вона тим небом у тій хаті марила!

Вона така була ще молода!

Та якось так — то не знайшлося маляра.

Все якось так — то горе, то біда.

І вицвітали писані тарелі,

і плакав батько, і пливли роки, —

коли над нею не було вже стелі,

а тільки небо, небо і зірки.

Коли Ліні виповнилося шість років, сім'я переїхала до Києва. Звідси однієї страшної доби й вхопив "чорний ворон" батька на цілих десять років. Маленька Ліна тоді ще й не уявляла, що таке бути дочкою "ворога народу", вона просто не могла змиритися в душі, за що і чому її такого доброго, розумного, інтелігентного татка так безцеремонне й грубо принизили, відірвали від неї і матері й забрали на все її цим арештом охмарене дитинство.

А потім була війна. Евакуація. Страшні, "сумні біженські мандри". Психологи вважають, що випробувані катастрофами й катаклізмами діти надто швидко дорослішають, навіть у ранньому чи підлітковому віці вже мають очі збагачених багатолітнім досвідом сивих поважних старців. Війну маленька Ліна сприймала саме такими очима, про що свідчать поезії "Мій перший вірш написаний в окопі", "У Корчуватому, під Києвом", "Колись давно, в сумних біженських мандрах". Здавалось би, що могло запам'ятатися одинадцятилітній дитині? Пожежі, вибухи, солдати-чужинці. Звичайно, залишилося в спогадах і це. Але найбільше врізалися у свідомість свідчення доброти й милосердя українців — ті риси, які не могла знівелювати й здевальвувати навіть несподівана війна, навіть трагічний відступ армії, навіть страшні слова "евакуація" та "окупація":

І ніч глуха. І пес надворі виє.

І світ кривавий, матінко свята!

Чужа бабуся ковдрою укриє,

своє розкаже, ваше розпита.

І ні копійки ж, бо не візьме зроду,

бо що ви, люди, на чужій біді?!

А може, то в душі свого народу

я прихилила голову тоді?

Мабуть, воєнні дитячі віршовані спроби теж були не дитячими. На жаль, не можемо судити про їх рівень і тематику — ті поезії не збереглися:

Це вже було ні зайчиком, ні вовком,

кривавий світ, обвуглена зоря! —

а я писала мало не осколком

великі букви, щойно з букваря, —
той перший віршик, притулившись скраю,
щоб присвітила поночі війна.
Який він був, я вже не пам'ятаю.
Снаряд упав — осипалась стіна.

У повоєнні роки Ліна почала відвідувати літературну студію при Спілці письменників України. Вона надовго запам'яталася ровесникам і навіть вже відомим талантам не тільки аристократичною красою, яка свідчила про глибоку духовність допитливого дівчатка-підлітка, а й дивовижно свіжими віршами, оригінальним поглядом на світ і вмінням відтворити побачене в мить озаріння словами. Несподівана, випадкова й, по суді, ні до чого не зобов'язуюча, зустріч із Максимом Рильським, мабуть, все-таки мала глибокий підтекст, про який Ліна Костенко здогадалася аж у зрілому віці;

Пейзаж з па м'яті
Ледь-ледь торкаю слово аквареллю –
прив'ялий ранок, тиша, парапет.
З кленового туманного тунелю
виходить Рильський, майже силует.
Різьба по небу — дерево черлене.
Я теж з туману обрисом з'явлюсь.
Він сумно-сумно дивиться на мене, —
хто я така, чого я так дивлюсь.
А я дивлюся... Я хвилююсь трохи...
І розминулись. Тільки силует.
Оце і все. Зустрілись дві епохи.
Дурне дівчатко і старий поет.
Кружляє листя, і не чути кроків.
Пейзаж, котрому років, років, років...

У шістнадцять літ юна поетеса вже мала перші публікації, отже, образно кажучи, заговорила зі своїм народом дійсно у віці молодого Рильського і Тичини.

Після закінчення середньої школи Ліна поступила у Київський педагогічний інститут, але цей заклад рутенщиною, схематизмом, поклонінням "сонцеподібному" вождеві швидко відбив бажання вчитися далі. Богом даний талант і успадковане від батька почуття гідності й ставлення до науки як до вівтаря, а не як до прислужниці в державі спонукали студентку зробити вибір, на який зважитися було нелегко: Ліна покинула педагогічний вуз і подала документи в Московський літературний інститут імені М.Горького — як тоді підкреслювали, кузню талантів усього СРСР. Це дійсно був один з найкращих, найпрестижніших і найвільнодумніших навчальних закладів. Правда, й конкурс у цей вуз був неймовірний, але ж Ліна Костенко з гідністю витримала випробування. Навчалася майбутня знаменитість у колі відомих митців. Творчим семінаром керував російський поет Михайло Светлов, який не міг не помітити

Лініних непересічних здібностей. У заліковій книжці студентки не було ні трійок, ні четвірок. Дівчина надзвичайно багато читала, її талант міцнів, поетичне слово набирало високого звучання, "Хрущовська відлига" започаткувалася у Москві й, до речі, найдовше тут протривала. Студентка другого курсу Ліна Костенко вже мала можливість причаститися "естрадною" поезією таких авторів, як Євтушенко, Рождественський, Вознесенський. Їхні вірші були оазисами в Богом забутій духовній пустелі велетенської країни, що й далі, перевернувшись у якусь мить з боку на бік, лагодилася летаргічно спати від Курил до Карпат. Та студентам вірилося у нові повіви державного вітру більше, ніж старшому поколінню, молодим здавалося, що повернення до драконівських і ганебних ЗІ сторони держави переслідувань за правду вже не буде, що "культ особи" — страшна примара сталінської ночі — не вилізе з могили пити свіжу кров невинних жертв. Це в Україні Павличко говорив про Торквемаду. Москва не особливо боялася й остерігалася. Тут діяли інші закони й вирувало інше життя. Тут дійсно вільніше й безпечніше дихалося й жилося навіть тим талантам, які становили опозицію до влади.

Дипломною роботою Ліни Костенко стала чесна і глибоко громадянська збірка віршів "Проміння землі". Критик Всеволод Іванов, рецензуючи її 3 квітня 1956 року, прямо заявив: "Дипломна робота Ліни Костенко, вірші, заслуговує, з моєї точки зору, найвищої оцінки... Це дуже талановитий поет з великим майбутнім... Я відчуваю, що українські вірші її досконалі". Наступного року "Проміння землі" було видане окремою книжкою у видавництві "Молодь", а в 1958 вийшла нова збірка — "Вітрила". В обох за московським привілейованим стандартом (тільки для столичних митців, тільки для росіян за національністю, не різних там "буржуазних націоналістів") не було віршів-паровозів про Леніна й партію, не було штучних відгуків на червоні дати календаря. Але ж авторкою була українка! Але ж збірки виходили в Україні! Тут великою сміливістю, як на ті часи, вважалося навіть укласти, навіть запропонувати до друку такі книги. А Ліна Костенко їх видала! Непоступливість й уміння аргументувати свою позицію, свій вибір у Ліни Костенко починалася саме з цих перших книг Інша річ, що згодом окремі риси характеру переростуть у позицію, сформують неординарний світогляд, зроблять Ліну Костенко живою совістю епохи. Значно пізніше поет, який прийшов у літературу у 80-их роках Юрій Андрухович, по-філософськи мудро скаже, що бодай комусь із творчої когорти обов'язково випадає особлива роль:

Серед невизнаних і визнаних
повинен бути хоч один,
хто стане речником і вісником,
і перевізником годин.

В українській літературі, хоч мала вона багатьох талановитих митців-чоловіків, серед яких і таку постать, як Василь Стус, роль обраної Богом на символ і прапор все-таки випала Ліні Костенко. А може, й не випала. Може, вона сама свідомо обрала собі Долю, Долю тяжку, як Ісусів хрест, і світлу, як перше причастя:

Я вибрала Долю собі сама.

І що зі мною не станеться –
У мене жодних претензій нема
До Долі — моєї обраниці.

На початку шістдесятих років у літературу стрімко ввійшли Микола Вінграновський та Іван Драч, їхньою "хресною мамою" стала "Літературна Україна", помістивши вагомі добірки. Ліна Костенко на той час уже мала дві книжки, готувала третю — "Мандрівки серця". Але і їй "Літературна Україна" відлила сторінку. З виданням "Мандрівок серця" уже не було так просто, як з двома першими. Система пильнувала, щоб неугодні не ставали відомими. Мабуть, Євген Маланюк був наслуханий про Лініні "ходіння по видавничих муках", більше того, навіть побоювався, що цей талант знищать. У статті "Малоросійство" він писав: "Дуже прикметний недавній випадок з посткою Ліною Костенко. По виданні тільки двох книжечок поезій — вона опинилася з кляпом в роті. Не з огляду на тематику (про кохання й соловейка така В.Ткаченко воропає собі без перешкод)... Ні, справа була не в тематиці, а в занадто певнім тоні, занадто суверенній інтонації і занадто яскравій літературній культурі...А, на біду, — поетка справжня та ще й з власним стилем. Це й припечатало її долю. Вона фактично вже задушена, не вспівши навіть завітнути. Випадок з Ліною Костенко, може, найяскравіше показує справді сатанинську чуйність советського апарату малоросизації".

Коли "хрущовська відлига" почала підмерзати, у 1963 році поетеса подала у видавництво четверту книгу своїх поезій — "Зоряний інтеграл". У цій збірці Ліна Костенко ще далеко до знаменитих виступів І.Дзюби та В.Стуса підчас прем'єри "Тіней забутих предків" гнівно заявила у вічі системі:

Я скоро буду виходити на вулиці Києва
з траурною пов'язкою на рукаві —
умирає мати поезії мого народу!
Все називається Україною —
універмаг, ресторан, фабрика.
Хліб український,
телебачення теж українське.
На горілчаній етикетці
експортний гетьман з булавою.
І тільки мова чужа у власному домі.
У шовінізму кігті підсвідомі.
Сім'я вже ж вольна і нова.
Та тільки мати ледь жива.
Вона була б і вмерла вже не раз,
та все питає, і на смертнім ложі, —
а де ж те Слово, що його Тарас
коло людей поставив на сторожі?!

Передбачаючи реакцію цензури на таку заяву, авторка "Зоряного інтегралу" не побоялася кинути й промовистий виклик:

А я не хочу пошепки.

А я не хочу крізь ґрати!

Якби ця збірка вийшла, вона б стала неперевершеним явищем в українській літературі, видатною подією в культурному житті. Та вихід спочатку затримали, потім спробували авторку умовити щось помінати, щось викинути, щось дописати на замовлення. Не вийшло. Ліна затялася не на життя, а на смерть. За височайшим велінням політичного олігарха верстку розсипали. Здавалось би, проблема з виданням, ввімкнене "червоне світло" мали б заставити авторку опальної, замордованої живцем книги бути хоч трохи обережнішою. Де там! Разом з Аркадієм Добровольським Ліна Костенко написала кіносценарій "Перевірте свої годинники". На українському республіканському конкурсі цей сценарій навіть отримав друге місце, в лютневому номері журналу "Дніпро" за 1963 рік появився друком, розпочалися успішно зйомки, було відзнято цікавий матеріал.

А у 1972 році Ліна подала нову збірку — "Княжа гора". І знову — безкомпромісну, і — знову чесну, і — знову високохудожню. А ці три риси вже розцінювалися як злочин проти системи. Щоб "поставити на місце" непокірну поетесу, до рецензування підключили справжніх фахівців, добрих майстрів поетичного слова — Миколу Бажана й Леоніда Первوماйського. Хай меншою чи більшою мірою — відповідно, та все ж таки приручені системою, вони пропонували Ліні, образно кажучи, за вихід цікавої і дуже потрібної для народу книжки заплатити "кесарю кесарево". Кажуть, йшлося усього про одну поезію, яку вимагали зняти з рукопису. Директор видавництва переконував: "Господи, яке значення має той один вірш?" — "Має. Або збірка виходить з цим віршем, або я забираю рукопис". Той вірш був, як підкреслює С.Короненко, про рідну землю, про Україну. Чи багато втратила б збірка без нього? Принаймні не стільки, скільки втрачали шанувальники, не дочекавшись нової книги. Та Ліна Костенко не була би Ліною Костенко, якби на таке погодилася. І старші поети-порадники, і редактор, підштовхуючи авторку до компромісу, намагалися самі в собі притлумити власну совість, виправдати власні поступки. Ліна Костенко, максималіст від природи, притримувалася іншої думки: хто зрадить раз, той зрадить вдруге, хто поступиться в малому, поступиться і у великому. Навіть припущення про такий гріх лише в думці породило поезію "Щось на зразок балади, — як вийшли букви з-під моєї влади":

Було таке. Я мусила збрехать.

Не те, щоб як, — всього на півсторінки.

А букви раптом почали зітхать,
то та, то та тікати напереміжки.

Приміром, так. Беру я те перо.

І той папір. Писати хочу слово.

А буква "П", печальна, як П'єро,

Пробачте, — каже, — я тут випадково.

Примхливе "Р", перлина парижан,
зробило враз акробатичний номер.

Кружляло "Ж", жахливе, мов кажан,
а "Ц" і "Ч" присіли, наче гноми.
Сичало "С", мов кобра на хвості.
Шкварчало "Ш", і "Ф" взялося в боки.
І вірне "К" уперше у житті
Зробило вбік категоричні кроки.
Стогнало "Н", пручалась буква "Ю",
кусалось "Є", І "Т" кричало: — Тату! –
Сказало "Л": "На цьому я стою!" –
Ну, тобто прямо з Лютера цитату.
Слухняне "А" було вже на мазі,
приготувалось заспівати соло,
перекрутилось на одній нозі,
неначе циркуль, — і замкнулось в коло.
Котився перстень літерою "О",
його згубив мізинний палець змісту.
Тоді взяла я знову те перо.
Як і належить доброму стилісту, —
так-сяк стулила букви у строфу,
з тих, що були, по кілька варіацій.
І вийшло: м-м-м... н-н-н... брр... ффу!
Це швидше так, набір алітерацій.
Та ще ж не все. А що було за тим?
Поки таку звела я огорожу,
А буква "Я" чкурнула через тин,
І досі ще знайти її не можу.

А тим часом сам М.Хрущов на зустрічах з інтелігенцією взимку 1962-1963 років дав ясно зрозуміти,! що в с е не може бути дозволено. Підспівуючи йому, 8 квітня 1963 року на нараді творчого активу та ідеологічних працівників тодішній секретар ЦК України А.Скиба безапеляційно заявив про "формалістичні викрутаси зі словом", які вже привели або неодмінно приведуть до "викривлення ідейно-художнього змісту". Щоб не бути голослівним, Скиба навіть назвав "порушників": Миколу Вінграновського, Івана Драча, Ліну Костенко. Як тільки було дано вказівку доморощеним церберам "кусь-кусь" і "фас", горе-критики накинулися на "мічених". Зі сторінок "Правды Украины" пролунало таке оскаженіле гавкання, що хоч вуха затуляй. Партія почала прямо вимагати від митців мажору й оптимізму, а не глибоко філософських й перейнятих правдою безпросвітнього життя народу творів.

Директор видавництва "Радянський письменник", спробувавши перевірений метод нападання на автора мокрим рядом звинувачень і докорів, отримав рішучу відсіч і з образи взявся писати вірнопіддане пояснення владі про причину невдачі своєї тригодинної розмови з Ліною Костенко: "Із нашої зустрічі я зробив висновок: низький

рівень культури Л.Костенко виключав можливість вести з нею справді творчу розмову..." Л далі, то вже й зовсім в душі дебільних бюрократів з усмішок Остапа Вишні: "На утвердження світлого, поетично піднесеного, у повному розумінні нашого, Л.Костенко просто нездатна, бо тут потрібен талант справжній, а не дешево роздутий". Ну, що ж, плебей від літератури й не міг досягнути аристократа в літературі, йому просто не дано було розуміти велике. Замість віршика на замовлення про Леніна, партію, чи, на лихий кінець, комунізм поетеса відізначалася гнівною поезією-інвективою "Червоні краплі глоду":

Блюстителі, халтура — ваше хобі.
Ви, фабриканти вір і недовір,
зробити вам би по духовній пробі —
вас забракує кожен ювелір.
Номенклатурні дурні, бюрократи,
Пласкі мурмила в квадратурі рам!
Ваш інтелект не зважає на карати,
а щонайбільше просто на сто грам.
Поету важко. Він шукає істин.
Ми — джини в закоркованих пляшках.
А ви, хто ви, які ж ви комуністи?
Ви ж комунізм вдавили в пелюшках!
Ви вже його сточили, як хробаччя.
Поезія для ваших топок — торф.
Оце, щоб ваші методи побачив, —
від заздрощів би луснув Беккендорф.
Нелегко нам. Криваві краплі глоду
крізь наші віри виступлять колись...
Не говоріть від імені народу, —
розперетричі ви йому впеклись!

Кінець "хрущовської відлиги". Тріскучі "брежневські заморозки". Поетеса береться за найтрагічнішу сторінку в історії України — Берестечко. У 1966-1967р.р. було написано основну частину роману з однойменною назвою, хоч твір допрацьовувався, шліфувався і дописувався "на всіх етапах наступних українських трагедій — і після поразки 60-х років, і в безвиході 70-х, і в оманливих пастках 80-х... Уже тоді Ліна Костенко поставила руба питання, чому українці не можуть збудувати держави навіть при найсприятливіших умовах. З уст головного героя "Берестечка" Богдана Хмельницького зірвалися важкі слова не тільки самобичування, а й пересторогавання до наступних поколінь, і, страшно напроорочити, але й навіть до нашого, до тих, хто сьогодні не може дати ради на керівних посадах:

Чого ти ждеш? Якої в Бога ласки?
В твоїх радутах проростає мох.
Оце і все. Одна така поразка

закреслює стонадцять перемог.
Ось ніч, і та зорею в очі цвікне.
Чумацький шлях заремигає — злазь.
Хто допоможе, дурню макоцвітний, —
Московський цар чи трансільванський князь?!
Ногайські орди? Вуса караїма?
Султан Мехмет? Кордони з кияхів?
Лежить твоя зглузована Україна,
Схрестивши руки всіх своїх шляхів.
І що тепер? Що вдіять, що почати?
Ні булави, ні війська, ні печаті.
Моя вина, МІЙ гріх перед людьми.
Усе ж було за нас.
Чому ж програли ми?!

На фундаменті "Берестечка" постав інший — вершинний великий історичний ліро-епічний твір Ліни Костенко. А вийшло окремою книжкою "Берестечко" аж у 1999 році. Спізнено. Після "Марусі Чурай". Може, й тому у порівнянні зі значно глобальнішим за задумом, стрункішим й більш архетипним попереднім й не стало "Берестечко" подією в літературі. Закон високого мистецтва неблаганний: твір повинен народжуватися вчасно.

Та повернемося до кінця страшних шістдесятих на Україні милій. Ліна Костенко везе дев'ятилітню Оксану до свого батька. Репресованому у сталінські часи Василю Костенку й готовій до арешту його дочці Ліні с про що поговорити. Від дівчинки не втаюють страшної правди. Оксану виховують у дусі супротиву й чесності перед собою. Дочка згадає ті дивні для дитини свої Ігри, навіяні розповідями матері про її заарештованих сучасників, дідуся — про власні кола Дантового пекла: "Я — у Ржищеві, де мій дід посадив для мене грядочку великих і смачних полуниць "Вікторія"... Ходжу навколо цієї грядочки, заклавши руки за спину, і граю в тюрму. Ось я у в'язниці, ось до мене приходять "вони", але я нікому і нічого не скажу... А мама у Львові — на судах. Кидає квіти підсудним, їй крутять руки, вона б'є кулаком по "воронках". Я жду її". Викладач Львівського університету М.Осадчий, якого судили з братами Горинями, запам'ятав, як під час судового процесу народ підтримував "дисидентів". Серед небагатьох приїжджих з Києва були відчайдушні сміливці — Іван Дзюба й Ліна Костенко. Г.Клочек наводить свідчення М.Осадчого; "Слава!..Слава!..Слава!.." — кричав натовп, що заповнив Пекарську (таке було всі п'ять днів!). Нам кидали квіти... Коли ми йшли в приміщення суду, то йшли по килиму із живих весняних квітів, нам жаль було їх нівечити, але ми не могли оступитися, нас вели міцно, аж до болю стиснувши руки. Я згадав собі одного типа, якому впала на картуз квітка. То був череватий військовий, що озирався навколо, мов зацькований заєць. Йому хтось вказав на квітку. І він струсив її з картуза з такою ненавистю і ляком, начебто там була маленька бомба. — Михайле, тримайся! — крикнув з гурту Іван Дзюба до Гориня, — тримайся! — крикнув він. Я лиш

встиг побачити його обличчя, побачив на якусь мить, як Ліна Костенко пробилася крізь стрій охоронців і спритно вклала в руки Мирославі Зваричевській плитку шоколаду. Начальник Ізолятора, мов навіжений, метнувся до Мирослави і вихопив плитку назад:

— Черт єво знаст, может, она стравлена?"

Коли у Чехословаччину були введені радянські війська, тільки жменька свідомих українських сміливців запротестувала проти цього вторгнення явно. Розуміючи ризик такої позиції, Ліна Костенко приводить маленьку дочку на своєрідну першу сповідь до Шевченка. Поетеса знає, що її можуть заарештувати, вбити, кинути у психіатричку, але в пам'яті Оксанки назавжди залишиться ця ніч на Чернечій горі й допоможе їй вистояти, щоб там не сталося з матір'ю: "Пароплавчик, яким ми повертаємось із Херсона до Києва, причалює до Канева. Дві години ночі. Мама бере мене за руку, і ми йдемо до Шевченка. Ще тими старими дерев'яними сходами. Ніч. Страшно. Недалеко біля пам'ятника голоси, вогнище. Ми підходимо навшпиньках. Уклонилися могилі. Я ще не знаю, що мама, може, прощається зі мною — зараз вона повернеться до Києва і єдина із членів Спілки письменників уголос протестуватиме проти вводу радянських військ у Чехословаччину, незважаючи на загрозу арешту".

Закономірно, що після прояву такої свідомої громадянської позиції Ліну Костенко не друкували до 1977 року. Дочка Ліни Костенко згадує, що в сімдесяті роки тільки при згадці маминого імені у партійних працівників виникали якісь демонічні інферальні асоціації, її боялася система, що й сама була озброєна з ніг до голови страхом. До того ж у цей непевний і страшний час Ліна вдруге стала матір'ю: "... На руках у мами — маленьке дитя. Мій молодший брат Василько, який зіпнеться на ніжки і почне ходити і говорити в роки маминого літературного небуття. Це мужність мами як жінки — народити дитину в розгул чуми. Це — правічний інстинкт роду, віра у перемогу життя і в його неперервність." Між "Мандрівками серця" (1961) і "Над берегами вічної ріки" (1977) шістнадцять років мовчання, шістнадцять років вимушеної ізоляції від читачів, бо ж не можна вважати публікацією покалічену скальпелем цензора трохи ранішу добірку в "Літературній Україні" влітку 1976 року, коли Ліна Костенко в знак протесту оголосила голодування. Поетесу викреслили зі списку "діючих" поетів, її прізвище обминали мовчанкою критики й літературознавці. Бolem душі й точним відтворенням навколишньої атмосфери можна вважати Лініну поезію "Я пішла як на дно";

Я пішла як на дно. Наді мною свинцеві води.

Тихі привиди верб обмивають стежку з колін.

Захлинулась і впала, як розгойданий сполох свободи,
як з німої дзвіниці обрізаний ворогом дзвін.

Я вгрузаю в пісок. Може, десь там, в часах потомних,
хтось, колись, пригадає і тихо мене позве.

Дивні риби, І хмари, і тіні биків бетонних —
все пливе наді мною.., усе наді мною пливе...

Мені сниться мій храм. Мені сняться золочені бані.

У високому небі обгорілої віри хрести.

Мені холодно тут. Та, принаймні, — ніякої твані.
Глибина, вона що ж? — потойбічна сестра висоти.
Забуваю свій голос. І вчуся тихо конати.
Крижаніє ріка. Вже немає ні хвилі, ні хмар...

Так зате хоч одне: перетлілі мої канати
В не мої Великодні не сіпає жоден дзвонар.

Вірш має настільки потужний підтекст, є настільки багатошаровим, породжує таку гаму асоціацій, що за ним — одним! — можна писати цілу дисертацію!

А тим часом на руках у мужньої жінки вже було двоє маленьких дітей. Беручи це до уваги, ідеологічна машина теж сподівалася з часом зламати Ліну. Бодай матеріальними нестатками, бодай немилістю із боку влади, бодай китайською стіною невидавання, а значить, неспілкування з народом. Та її вірші переписували вручну, й тонесенькі самвидавні списані каліграфічним почерком шанувальників книжечки жили серед українців навіть у Казахстані. Повернемося до спогадів Оксани Пахльовської: "Мама свого часу стала легендою. Це тоді, коли в літературі її ніби й не існувало: ім'я її" було заборонене, вірші не друкувались, про вихід книжок і не мріялось. Переповідали один одному й правду, й вигадки, але знали, що вона є. Саме тоді, коли багато колег робило вигляд, що якраз її і немає... У мене було відчуття, що всі ці роки люди її ніби чекали. А вона — працювала. В найстрашніші періоди, коли все тісніше змикалося круг неї коло переслідувань, цькувань, заборон, — вона писала. Могла зачинитись і написати за одну добу до трьохсот рядків "Марусі Чурай". Поезія була протистоянням. Була вірою в кінечність абсурду". У цих нестерпних умовах, коли приходилося жити і впроголодь, Ліна Костенко не тільки не просила пощади за свою проявлену сміливість, а й не втрачала сили духу, не міняла "совість на харчі". Г.Клочек наводить факти: "Не зламало її і те, що чимало років доводилось жити у важкій матеріальній скруті: на роботу неможливо було влаштуватись, а гонорарів не отримувала, бо ж книжки не виходили. Бували дні, коли залишалося тільки двадцять вісім копійок на пляшку кефіру", їй не давали можливості друкуватися й виступати. Вона мовчала. Зате як мовчала! В.Панченко підкреслює: "Але мовчання буває красномовнішим за слова. Присутність Ліни Костенко відчувалося в духовній атмосфері українського суспільства всупереч усьому. Раніше чи пізніше її слово мало прорвати загати і перепони." Справжньою сміливістю доцільно вважати й той факт, що опальна поетеса взялася ще за небезпечнішу від досі нею розпочатих справ — історичний роман. У радянські часи українська історична романістика взагалі знаходилася під лупою цензорів. Те, що — з трудом пробивалося до читачів, мусило або відповідати знаменитій вірнопідданій, лакейській фразі: "Навіки з Росією, навіки з російським народом!", або бути таким кволим і нежиттєдіяльним, таким нудним і нецікавим, що читачеві залишалося хіба що заснути над опусом "перевіреного партією таланту". Навіть у редакційному висновку № 138 про роман Ліни Костенко "Маруся Чурай" не приховувалося, що право на написання історичного твору треба заслужити рабським світоглядом й зашореністю: "...На історичну тему радянські письменники писали,

пишуть і будуть писати. Головне, під яким кутом зору розглядають вони той чи інший історичний факт, на які асоціативні стежки чи магістралі виводять вони читача, орієнтуючись на давню минувшину". Ліна Костенко не хотіла тих магістралей! Вона хотіла написати, як підкреслює О.Пахльовська, "історію свого народу", "історію його трагедій і прозрінь"; "І в Україні прокидалася пам'ять, вбивана десятиліттями. Вбивана століттями. Мама торкнула той шар історії, який залягає в генах. Зважмо й на поховану вже на той час істинну, реальну історіографію України: на тому зарівняному цвинтарі густо ріс лише бур'ян, а на гробі сучасної історичної науки Маланчук забивав останній гвіздок. Тому й недаремно сатаніли недремні слуги режиму в пошуках способів припинити шлях тій поезії до читача. Психологічний археолог, Ліна Костенко зрізала шар за шаром брудний намул фальсифікацій з української Історії — і перед очима людей поставали покручені й трагічні шляхи нації, перемоги її та поразки, тяжкі мандри її духу до власної суті. Поет повертав нації гідність. Звідси — вибух національної свідомості після виходу "Марусі Чурай", переписані від руки мамині книжки, читання напам'ять і сльози. Голод на правду. Голод на духовність. Голод на віру зневіреного народу. І звідси — патологічний, до шизофренії, опір апарату в намаганні не допустити цю поезію до друку".

Як справедливо зауважує Г.Клочек, "справжній переполох серед чиновників від літератури викликав рукопис історичного роману "Маруся Чурай". Шість років цей твір "читали" й "рецензували" у видавництві. Завідуючий редакцією поезії "Радянського письменника" у рецензійному висновку від 30 травня 1974 року задокументовує вирок: "... Чим далі, тим більше поетеса почала заглиблюватись в асоціальне письмо, длубатись у сумнівних "лжеісторичних" концепціях, вбачати сенс і призначення митця не в утвердженні загальнолюдських ідеалів, а в їхньому запереченні; нотки нігілізму і "неуправляемости" поетичного процесу поступово переросли в тенденцію, в принципову лінію світогляду поетеси. Годі говорити тут бодай про найменшу вірність засадам соціалістичного реалізму, про комуністичну світоглядність радянського митця, без якої просто не мислиться його творчість. Яскраво ці тенденції позначились на збірках "Зоряний інтеграл" та "Княжа гора", які були зняті з виробництва відповідно видавництвами "Дніпро" та "Радянський письменник"... Ліна Костенко наскрізь тенденційно тлумачить історію в останніх своїх творах. За недомовками, натяками і прямими висновками неважко розпізнати буржуазно-об'єктивістський підхід до подій минулих епох, не дається чітко окреслених класових оцінок, явищ і фактів, ідеалізується і вихваляється козаччина. Поетеса не випадково взялася за цю тему, а образ славетної народної поетеси М.Чурай в її романі символізується чимось із самою авторкою. До такого висновку прийде легко будь-який кваліфікований літературознавець". Роман відправили на рецензію заздалегідь попередженому про крамольність цього твору критикові. Закономірно, що рецензія виявилася негативна. Умиваючи руки, завідуючий редакцією поезії видавництва надіслав Ліні Костенко таку відповідь: "Ознайомилися з рукописом Вашого історичного роману у віршах "Маруся Чурай", Рецензували. На жаль, твір не відповідає вимогам видавництва. Як

переконливо показано в редвисновках та рецензії, роман нечіткий в ідейному відношенні, далеко не бездоганна ідейно-художня концепція твору. Вести розмову про видання в такому вигляді передчасно". А далі почалося чіплення ярликів. Починаючи від "теорії єдиного потоку, за М.Грушевським", "фетишизації свого" аж до... "надмірної розтягнутості та художньої неповноцінності". А тим часом ця книга навіть у рукопис! була подією. В.Брюховецький у монографії "Ліна Костенко" розповідає про враження від роману поета з когорти "Розстріляного Відродження" Михайла Доленга:

" — Тепер не страшно й помирати, — сказав вісімдесятичотирьохлітній поет. — Прилучився до вічності. Я стільки років чекав на твір в сучасній українській літературі, про який напевне міг би сказати, що це стане класикою."

1977 року появилася на полицях книжкових магазинів і негайно була розкуплена лавиною шанувальників збірка "Над берегами вічної ріки". В.Панченко справедливо наголошує, що взагалі образ ріки, нескореної, неуярмленої стихії води в Лініному трактуванні є символом самодостатності, незламності, непоступливості, внутрішньої і зовнішньої волі особистості з веління Бога народжено і" вільною: "Ріка, якої не видно під кригою, яка — всупереч усьому — пробивається до моря, — ця алегорія зовсім не випадкова в молодій Ліні Костенко (додамо: у зрілої теж — О.С.). За нею — коренева риса ліричного характеру, який постає перед нами: стоїцизм".

На початку вісімдесятих з величезними труднощами побачила світ збірка поезій "Неповторність" і роман "Маруся Чурай". Коли книга віршів опинилася під загрозою невидання, Ліна Костенко знову оголосила голодування. Оксана Пахльовська згадує: "1980: після всіх кіл видавничого пекла вихід "Неповторності" все одно під загрозою. Останній спосіб: мама оголошує голодовку... Наш тато каже: "Ліно, у тебе ж діти!" Мама відповідає: "Діти мені простять". Чоловік Ліни Костенко, нині вже покійний Василь Цвіркунов, з 1962 до 1973 року очолював кіностудію ім. О.Довженка. Саме в часи його керівництва й були створені епохальні фільми "Тіні забутих предків" С.Параджанова, "Камінний хрест" Л.Осики, "Криниця для спраглих" Ю.Ілленка. Ліні Костенко він був надійною опорою. Вона була твердо впевнена у своєму чоловікові, у своїх дітях, у своєму вихованні, у прикладі, який подає. О.Пахльовська не втаює: "Дітьми ми були дуже вредні. І непоступливі. Та й зараз не змінились. Рід у нас крутий. Але завжди знали одне правило: хоч яку шкоду зробиш, — все нічого. Одного не можна: брехати. Ні іншим, ні собі. Це непросто, але глибина таких стосунків завжди чиста, в них не буває мінливих підводних тіней". Ліна Костенко просто виробляла імунітет проти брехні у своїх дітей. Епоха брехні, держава брехні, система брехні для них уже не була страшна. У дітях Ліна Костенко шанувала особистість. Маленький Василько писав чарівні дитячі вірші. Мати підтримувала паростки таланту. Згодом уподобання змінилися: захопився театром, заявив, що буде режисером. Ліна Костенко не перечила. У зрілому віці прийшло захоплення математикою — і всерозуміюча ненька лише вітала синові успіхи. В 1990 році в Америці відбувся навіть Всесвітній конгрес "Ліна Костенко — поет і мислитель". Разом з Василем Ліна Костенко була запрошена американськими університетами для прочитання лекцій. Мати читала про

літературу. Син — про кібернетику. Відомою поетесою, літературознавцем, доктором наук стала й дочка Оксана, авторка збірки поезій "Долина храмів" рідною та книги "Українська літературна цивілізація" італійською мовою.

Навіть у серії "Романи й повісті" в м'якій палітурці й на газетному папері історичний роман "Маруся Чурай" став раритетом. Коли ж вийшов у подарунковому виданні, за романом у книгарнях стояла така черга, як в голодні роки за хлібом. І подібна картина спостерігалася не тільки в національне свідомому Львові, а й у зрусифікованих Києві та Харкові. Нація відчула голод на правду, спрагу на історію в художньому трактуванні генія.

Повернення Ліни Костенко для літературних клерків не було приємним. У присутності цієї жінки вони почувалися ущербно, більше грому з ясного неба боялися її дошкульного слова. Світлана Короненко пригадує, що вперше побачила Ліну Костенко у Спілці письменників України на літературному вечорі одного з найталановитіших молодих поетів — Івана Малковича. Коли Ліна Костенко увійшла в зал, всі оніміли й завмерли, а потім почали підводитися з місць, як це зникли робити хіба що під час звучання гімну "Союз нерушимий..." Гостя кинула тільки одну фразу; "Настільки я зрозуміла, це студія літературної майстерності, а за столом "майстри"? Ті, що сиділи в президії, потупили очі: "За столом справді були не майстри, а досить посередні поети, які з висоти спілчанських посад повчали нас, молодих. Як же тоді вони принишкли, та жоден з них не промовив і слова проти. Такий був високий авторитет цієї жінки!" А коли тоталітарна система знову перейшла в наступ на Лініні твори, письменниця не погребувала провчити одного із запопадливих холуїв. В.Юхимович свідчить: "Пригадую, як натерпілась талановита артистка Неоніла Крюкова, коли з Ліною Костенко мала показати у столичній залі філармонії "Марусю Чурай". Та раптом — "перенос" дії в клуб "Арсеналу"... І вимога: видрукувати (за ніч!) весь роман у віршах (хоч його вже було видано в серії "Романи і повісті"). Прибігла артистка-виконавиця до нас в "Україну" вся в сльозах. А Ліна Василівна знайшла в "Арсеналі" інший засіб впливу на держиморд — власноручно відважила філармонійцю... ляпаса", Про цей же випадок у своєму щоденнику залишив згадку й О.Гончар. Він не тільки не осудив поетесу за некоректну поведінку, а й схвалив її вчинок, який був гільною відповіддю глупоті та бюрократизму: "А міністр культури судиться з Ліною Костенко. За те, що дала ляпаса одному з його холуїв. Жаль, що не міністру! Після Лесі — Ліна Костенко, звичайно, найбільший поет України. Та й не лише України..."

Аж у 1987 році за два останні твори Ліна Костенко отримала Державну премію України імені Т.Шевченка. "Нагороду, освячену іменем Шевченка. — сказала лауреатка, — розглядаю так, щоб витримати суворий і вимогливий погляд великого поета нашого народу". До речі, якщо у підлітковому віці для маленької Ліни навіть Рильський був метром недосяжного поетичного рівня, то згодом, внутрішнім зором свого генія досягаючи собі рівних, поетеса відчуватиме духовну спорідненість не тільки з Лесею Українкою, Тарасом Шевченком, а й — і щонайбільше — з Григорієм Сковородою, їх об'єднує насамперед те, що світ, ставлячи дуже високу ставку на них,

йшов навіть ва-банк, ловив, але так і не зумів оплутати тенетами, загнати в пастку, зловити і приручити. Саме тому так щиро й відверто звучить вірш "Ой ні, ще рано думати про все":

Ой ні, ще рано думати про все.

Багато справ ще у моєї долі.

Коли мене снігами занесе,

тоді вже часу матиму доволі.

А поки що — ні просвітку, ні дня.

Світ мене ловить, ловить... доганя!

Час пролітає з реактивним свистом.

Жонглює будень святістю і свинством.

А я лечу, лечу, лечу, лечу!

— Григорій Савич! — тихо шепочу.

Минає день, минає день, минає день!

А де ж мій сад божественних пісень?

Он бачиш, хто сидить в тому саду?

Невже я з ним розмову заведу?

Невже я з'їм те яблуко-гібрид,

Що навіть дух його мені набрид?!

...Прикипіли ноги до постаменту,

хліб у торбі закам'янів.

— Біда, — каже Григорій Савич. —

Він мене таки спіймав, цей світ,

добре хоч, що на тому світі.

Нічого, якось відштовхнуся від постаменту,

та й підемо.

...От ми йдемо. Йдемо удвох із ним.

Шепоче ліс: — Жива із кам'яним!

— Диви, дива! — дивується трава. —

Він кам'яний, а з ним іде жива!

І тільки люди зморщили чоло:

— Не може бути, щоб таке було.

Та їх давно вже хтось би зупинив!

...Тим часом ми проходим серед нив.

Ніхто не сміє зупинити нас.

...Тим часом ми проходимо крізь час.

Він твердо ставить кам'яну стопу.

Йдемо крізь ніч, крізь бурю у степу.

Крізь дощ і сніг, дебати і дебюти.

Ми є тому, що нас не може бути.

І обіграний в образі змія-спокусника тоталітарний режим, і втома нації, яку вже

переконали, що геніїв можна зупинити, вірніше, всіх уже давно позупиняли, й особливо вдалі останні рядки, які свідчать про непідвладність Божих обранців слугам диявола, — все це разом створює не тільки картину конкретної доби, а й космічну картину величі людського духа, сили й наснаги нескореної особистості.

У 1987 році була видрукована книга "Сад нетанучих скульптур", де Ліна Костенко подала драматичні поеми надзвичайно високого філософського та художнього рівня, та книжечка для малят "Бузиновий цар", а в 1989 році побачило світ "Вибране". Дочка поетеси Оксана Пахльовська підкреслює: "Після "Вибраного" мама каже, що її творчість тільки почалась".

У 1990 році вся Україна відзначала ювілей великої письменниці. Анатолій Дімаров у вітальному слові сказав; "Минули роки й роки. Топтуни й ревуни, які зганяли Вас із трибуни, де вони всі подівалися? Одні лежать нетлінно в землі (залізобетон не гниє і не тліє). Інші ж уже встигли перебудуватися, і тепер ми бачимо лише їхні дубові потилиці, бо вони й сьогодні попереду, у перших, як то кажуть, рядах. Ваша ж зоря як сяяла, так і сяє, гордо і чисто, на поетичному небосхилі України, якій ви офіруєте своє серце і душу, свій великий талант".

Коли в 1994 році вийшли перекладені італійською мовою "Інкрустації", Консорціум венеціанських видавців присудив українській авторці премію Франческо Петрарки, то можна вважати світовим визнанням таланту Ліни Костенко.

Ліна Костенко також брала участь у обстеженні чорнобильської зони, щоб разом з іншими науковцями в'ясувати справжні масштаби трагедії. Свою сталкерську місію вона виконала з честю.